

LBRIS

We know
books

DOMONKOS LÁSZLÓ

**NAGYBACZONI NAGY VILMOS,
A SZÉKELY MINISZTER**

TORTOMA

Barót, 2024

A kötet megjelenését támogatta:
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Kulturális
Alap

Szerkesztette: Kun-Gazda Gergely

Korrektúra: Kósa Erika

Tördelés: Lukács László

Borító: Domokos Zsolt

Domonkos László ©

Tortoma Kiadó, 2024 ©

A borítón használt Nagybacsoni Nagy Vilmos portréfestmény
Kertai Zsolt munkája, Erdővidék Múzeuma tulajdona.

Tortoma Könyvkiadó, Barót
Alapítva 2006-ban.

A Tortoma Kiadó az 1795-ben alakult
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

www.tortoma.ro, www.tortoma.hu
Tel.: 004 0745 163 415, 004 0367 109 167
e-mail: tortomakiado@gmail.com

Felelős kiadó: Demeter László, a kiadó igazgatója

TARTALOM

<i>A múlt leveti takaróját</i>	7
<i>A forrás előtt tűnődve</i>	13
<i>Háborús gesztenyék</i>	21
<i>Itéletidőben</i>	27
<i>Építkezve</i>	43
<i>Végzetes esztendők?</i>	51
<i>Végzetajándékok után</i>	73
<i>Bársonyszékben</i>	79
<i>A fátum érkezése</i>	95
<i>Klotildliget–Parajd, retúr</i>	101
<i>Képmelléklet</i>	109
<i>Irodalom</i>	117

A MÚLT LEVETI TAKARÓJÁT

Apafi Mihályról feljegyezték, hogy bár szelíd, visszahúzódónak-el-méltedőnek tetsző ember volt, aki a politikánál sokkal szívesebben foglalkozott olvasmányáival és teológiai kérdésekkel, ugyanakkor köztudomásúlag a jó küküllőmenti borokkal is meghitt, bensőséges és kitartó viszonyt tartott fenn – Jancsó Benedek szerint nem olyan egyéniség volt, aki nagy feladatnak meg tudott volna felelni. Midőn 1661-ben Erdély fejedelme lesz, Erdély aranykorának már régen vége – Bethlen Gábor több mint harminc éve halott... Makkai Sándor, írónak is elsőrangú püspök úr 1934-ben igen helytálló plaszticitással jeleníti meg a 17. század második felét, ahol a szeptemberi édesbús verőfényben „tán a világ valamennyi szövő-fonó pókocskája munkába állott, hogy szép selyemtakaróval borítsa be a haldokló Erdélyt. (...) a kertben méla keringéssel lebbenek az őszi aranyszőnyegére a diófák levelei. Mindenik kitölti rajta a maga foltocskáját, ahová a nagy művész, a Halál parancsolja őket. (...) Már a fél Erdély ott hevert a kaszája alatt, és míg rendszerint való szolgája, az őszi szél suhogva végezte a dolgát hegyen-völgyön; az emberpalánták számára rendenkívülvaló napszámosokat szerződtetett: észak felől Kemény János öngyásága kaszált, dél felől Ali basa török-tatár serege. Ha majd összeérnek, egymásba kaszálnak, s beteljesedik a műremek.”

Ebben a helyzetben – igazán van Jancsó Benedeknek: az Erdély felett úrrá lett török hadak elemi érdeke lévén egy könnyen kezelhető vezető a nagyhatalmi érdekből vazallus-önállósággal fenntartott fejedelemségben, és mivel jobb nem akadt – kénytelen-kelletlen Apafi Mihályt tették meg Erdély fejedelmének. Midőn a török közli vele a fényességes Porta döntését, Makkai a következőképpen jellemzi Apafi elképzelt, ám igen reálisnak tűnő reakcióját: „Kétségbeesve borult az asztalra.

– Jaj nekünk, édes feleségem! Erdélynek nagyságos fejedelme lettem!” Ugyanakkor közel három évtizedes uralkodása alatt (1661–1690), el kell ismerni, Erdély viszonylagos békét élvezett, ami elég volt arra, hogy bizonyos jólét és haladás jelei is megmutatkozzanak, gazdasági-anyagi és társadalmi-szellemi téren egyaránt. Ez utóbbi egyik bizonyítéka, hogy a mindinkább elszaporodó és ekkorra egyre nagyobb számban betelepülő románság felkarolása mellett a székelyekre is kellő figyelmet fordított.

A dolog persze enyhén szólva nem volt éppen zökkenő- és kényszermentes: egyfelől a folyamatosan zúgolódó, úgy általában is tudvalevően nyakas katonanép nehezen törődött bele Erdély mind nyilvánvalóbb, lassú hanyatlásába (melyet Apafi fejedelemsége meg sem próbált megállítani, legfőljebb szépitgetni-enyhíteni igyekezett) – másfelől a különféle pártvillongások közepette mindinkább szükségesnek látszott a székelység megnyerése: ezt a célt szolgálták az adományozott nemesi levelek is, melyek következtében az úgynevezett közsékelyek köznemessé (lovás katonává, „lófővé”) léphettek elő. Tömegesen osztogatják a székely köznemesi címeket, a sodorba igen sokan belekerülnek: például állítólag egy bizonyos Nagy Máté nevezetű, a háromszéki – akkoriban két faluból: Sepsi- és Telegdibaconból álló – Nagybaconban élő közsékely és családja is. És a többféleképpen interpretált, amúgy vitatott, olykor ellentmondásosnak is nevezhető tények már innentől, a kezdet kezdetétől megszorodni kezdenek a család és legismertebb leszármazott fia körül. A múlt, gyakran úgy tűnik, mintha hiába vetné le takaróját – hol tévedésnek, nem igazi, nem valódi takarónak vélhető, hol egészen másmilyennek: meglehet, vékonyabbnak vagy vaskosabbnak, más színűnek vagy más anyagból valónak.

Károlyfalvi József azt írja: „amikor az erdélyi fejedelemség már elveszítette két évszázaddal korábbi hatalmi szerepét, de Kállay Miklós miniszterelnök kifejezésével élve, 'fenntartotta a magyar kultúra fő vonalát', a család eredete eddig vezethető vissza” – 1676-ban kapják meg Apafi Mihálytól Nagy Mátéék a nemességet. Ezzel szemben Nagybaconzi Molnár Ferenc azt fejtegeti, hogy a településen nyilvánvalóan

szép számban fellelhető Nagy vezetéknevűek között az 1614-es és az 1635-ös összeírásoknál jobbágyból szabad székellyé vált és újra jobbágygá lett familiákat egyaránt lehet találni, a telegdibaconi, illetve a sepsibaconi Nagyok több ágra oszlottak, s csak annyi állapítható meg bizonyosan, hogy „az eredetileg gyalogrenden levő Sepsibaconban élt Nagyoknak, akik közül 1635 előtt, majd 1676-ban egy-egy személy lófőiséget nyert, 1680-ban még volt egy gyalogkatonája tagjuk, de 1713-ra már minden Nagy nevezetű sepsibaconi felnőtt székely a lófők között szerepelt. E változás magyarázata a fejedelemség lovaskatona-szükségletének kielégítésében keresendő. (...)”

*

A székely családban zajló élet mineműségét hosszú évszázadokon át a faluközösség speciális törvényszerűségei éppúgy meghatározták, mint az ősi katonanemzet különleges, ugyanakkor természetesnek tekintett kívánalmái az életmód, a családi élet és – főleg – a gyermeknevelés területén. Utóbbi, noha elsősorban az asszonyok dolga volt, a közvetlen gyakorlati teendőkön túl az eszmei, szellemi formálásban már közös akciók terepének számított. Közvetlenül ugyan többnyire ki nem mondott, de nemzedékeken át megszenvedett-megvalósított elvet takarnak Sütő András mondatai: „A tizenkét éves gyerekek már katonakötelesek voltak... ősi gyermeksir nincs Székelyföldön: az is katonasír. (...) Egyet hívtak: mindahány ment. Egyet üldöztek: rohant valamennyi. Ismeretlen volt számukra a civil temetés. Halottaik sírjába az imádság mellé puskalövést küldtek.”

A székelységhez olyan szorosan hozzátartozott a katonáskodás, hogy Imreh István azt írhatja le szülőfalujáról, Bodokról, hogy még az 1940-es évek elején is élénken élt a székely katonanemzet magasabbrendűségének tudata az egykori katonarendűek leszármazottaiban. „A katonarendi férfit »uramnak«, asszonyát »asszonyomnak« nevezi a jobbágyokból jöttek nagy része még ma is.” Ugyanitt még ekkor is tartották a templomi ülésrendet:

„Ha parasztlány katonához megy, katonaszékbe ül; s ha parasztember vesz el katonát, az ember is, az asszony is marad.” Ugyancsak ő írja le, hogy a határőr-katonaság felszámolása változást jelentett a székely identitás alakulásában is, ugyanakkor a székely család lakhatási körülményeiben, „a ház külsejében, berendezésében megnyilvánuló katonai igényesség is a múlt emléke és jellemzője”. „Az ún. székely szabadság jogalapja a hadakozás és a katonai szolgálattétel volt.” Olyannyira, hogy a „közösség belső törvényei rendkívül szigorúak voltak, a hadi szolgálattól való távolmaradást 'dúlással' (vagyis házrombolással és száműzetéssel) is büntethették”.

És Babucs Zoltán összegzését kiegészíthetjük annyival: mivel Székelyföldön a tanulás társadalmi presztízse hagyományosan magas volt, a határőrezredek létrehozása után a társadalmi felemelkedés leggyakrabban járt útjává vált, hiszen az egyén presztízstét igen nagy mértékben növelte a közösségen belül – mindez olyan rendkívül erőteljesen érvényesült, hogy például Erdély legnagyobb hírv református kollégiumában, a nagyenyediben már 1662 és 1848 között a székelyföldi diákok aránya 30–40 százalék volt.

Természetesnek kell tartanunk tehát, hogy a baconi Nagyk és a többiek körében a gyermekek taníttatása hagyományosan abszolút elsőbbséget élvez. Mire – székely köznemességük Mária Terézia általi 1770-es megerősítése („bizonyoságlevele”) után – az 1848-as forradalomig és szabadságharcig eljutunk, a családban akadt a postamesterség, a katonai parancsnokságig, netán „csak” a földbirtokosságig elért ember egyaránt – így vagy úgy, mindegyikük mögött már volt bizonyos képzettség, iskolázottság. Ez a „tanultsági hagyomány”, összefonódva a református hit ismereteinek a székely-magyar hagyományvilággal elegy világképi elemeivel, erőteljes, határozott magyar öntudattal bíró, a '48-as Kossuth-kultuszt és a magyar hazafiság évszázados drágaköveit ötvöző karaktereket alakít ki: a népes

középrétegek e reprezentánsai között tartható számon a bányamérnökségig vitt Nagy Zsigmond akár tipikusnak is mondható életútja. Ő az a férfiú, aki előbb a távoli Aknaszlatina, majd a jóval közelebbi Parajd sóbányáiban dolgozván, 1879-ben, 26 éves korában eljegyezi, majd 1881-ben feleségül veszi a Szászvárosban élő Hermann Vilmát, s egy évvel a frigy után, 1882-ben meg is születik az első gyermek, Béla, majd 1884. május 30-án Parajdon Vilmos.

Ami ezután történik: a múltból – 92 esztendő, közel egy álló évszázad – ködbe veszőnek tűnő, már-már egzotikus távolából fölsejlő költemény-történet, himnusz-törödek és dicsőség-krónika, becsületkódex-betét és speciális magyarhőseposz-variáns. Egyszerre.

A FORRÁS ELŐTT TÚNÓDVE

A kétéves gyermeknek nincs – nem maradhat – érdemi emléke a fájdalmasan korán elhunyt szülőről. Amit később hall, megtud, észrevesz, netán kinyomoz, kikövetkeztet, fantáziadúsan kifundál vagy csak tétova ismeretlenségben elképzelni próbálhatja: ködösen rezgő, el-elmosódó képek egy régi, rozoga laterna magica választékából – a genetika, az öröklés professzionista álcázással rejtegetett, majd idővel – előbújva – gondosan átgondolt akcióként megtervezett-végrehajtott offenzíváival együtt.

Hogy Nagy Vilmoska 1886-ban tudósvadásban alig 35 évesen elhunyt édesapjától mi mindent is örökölhett, igazából csak találgatni lehet. Néhány, több mint egyértelmű tény azért vitán felül kijelentendő: a székelységben felfokozott, mintegy „koncentrált” mértékben, ám a magyarság egészében is számos bizonyíték alapján fellelhető „katonás” tulajdonságok és adottságok, az egykori lovas nomád és a valamikori katonanép jellemzőinek következetes megléte, amelyekről Petőfitől Kádár Gyuláig, Zrínyitől Sütő Andrásig sokan szolgáltattak meggyőző okfejtéseket: mintegy alap-jellemvonásként érvényesülhetett abban az egyetemleges családi hozadékban, amelyet a fiú származásával, szüleinek-őseinek vérével magával hozhatott. És ha vesszük, hogy a felerészben német eredetű édesanya származása is jócskán szerepet játszhatott – még erőteljesebb körvonalakkal állhat előttünk az összkép: a katonai pályára mintegy eleve elrendelt magyarok – és különösen a székelyek – között megkülönböztetett hely illetheti meg Vilmost, akit ez a kötődés már kisfiú korától végigkísért. (Több forrás szerint egy időben építész is szeretett volna lenni, no de ismerjük az akár mégoly elhivatottnak is minősíthető ifjú lélek jellegzetes – átmeneti – csapongásait: a szülői-környezeti hatások ál-

landósága és ereje, kombinálódva a vér szavának sokszor hihetetlen intenzitásával, hasonló esetekben mindig fölényesen legyűri ezeket az apróbb orientálódási próbálkozásokat.)

Persze más, hétköznapi és alkalmi-praktikus okok is közrejátszhattak: az édesapa tragikusan korai halálával az addig jó vagy legalábbis elviselhető-normális anyagi körülmények között élő család helyzete alaposan megrendült, a két fiúgyermekkel gyötrelmesen nehéz szituációba csöppent fiatal özvegy csemetéi számára majdhogynem természetes módon olyan érvényesülési terep felé tájékozódott és indult el, amely biztos – államilag garantált – ellátást, megfelelő oktatási-lakhatási és később kielégítő egzisztenciális kondíciókat képes nyújtani.

Hermann Vilma két kisfiával szülővárosába, Szászvárosba, a Hegy utca 11. szám alatti szülői házba költözik vissza, a biztonságérzetet így is elérendő-fokozandó... Az 56 koronás özvegyi nyugdíj ugyan édeskevés, édesapja segíti, no meg a kosztos diákoktól származó jövedelem is. A fiúk a nagy hírű Kuún Kocsárd Református Főgimnáziumba járnak – Hunyad vármegye alig néhány éve elhunyt nagy hírű főispánjának, az intézmény egykori főgondnokának, a főgimnáziumot a fogalomnak számító nagyenyedi Bethlen kollégium irányítása alatt levő iskolaközponttá alakító, EMKE-alapító grófnak neve fogalom a városban. (Kuún Kocsárd, aki a szabadságharc idején Hunyad országgyűlési képviselője, ezért hat év várfogságot „húzza le” Komáromban, 1867-ben újra a vármegye főispánjává nevezik ki – ő a nemzeti társadalmi, nevelési ügyek egyik fő előmozdítója erre felé. A szászvárosi református kollégium épületét saját költségén felújíttatta, és 120 000 forintnyi alapítvánnyal gazdagította, 1887-ben pedig negyedmillió értékű algyógyi birtokát az erdélyrészi magyar közművelődési egyletnek, az EMKE-nek ajándékozta, melynek örökös tiszteletbeli elnökségével tisztelték meg.)

Ilyen iskolában tanulni nem akármilyen erkölcsi kötelezettséget és – tetszik vagy sem – igen nagy és nyíltan ki is mondott felelősséget ró a diákra. A Nagy fiúk, becsületükre legyen mondva, nyilván jócskán meg is örökölt fegyelmeztségüknél és kötelességtudásuknál fogva,

nagyjában-egészében meg is felelnek ezeknek a követelményeknek: Béla éppúgy innen kerül a katonai pályára (1936-ban belügyminiszeri osztályvezetőként, vezérőrnagyi rendfokozattal, tábornokként megy nyugdíjba), mint öccse – Vilmos pedig gimnáziumi tanulmányai idején magánórákat adva igyekezett kiegészíteni a család szerény összjövedelmét. (Szászvárosban osztálytársa és jó barátja-cimborája Petru Groza – Groza Péter, a későbbi román államelnök, ennek a későbbiekben komoly jelentősége lesz.) Jófejú gyerek, jeles tanuló lévén, nyolcadikban már a diák önképzőkör elnöke, kitűnőre érettségizik, és már követheti is testvérbátyját a Ludovikára, ahol díjmentesen végezheti akadémiai tanulmányait a szülőháza: a Székelyföld, ezen belül Háromszék vármegye anyagi fedezetével. Az ekkoriban még hároméves Ludovika Akadémián – nagy szó – végig évfolyamelső, 1903-ban – ez már-már szenzáció – nyilvánosan, intézménygyűlésen, az összes hallgató előtt kap dicséretet, egy év múlva pedig Pávai Vajna Albert tábornok, akadémiaparancsnok napiparancsában teszi közzé, hogy „Nagy Vilmos (...) a kötelességteljesítés útján jó példával járt elől, a helyes közszellem megerősödésén buzdítással munkálkodott, gyengébb tehetségű bajtársait pedig tanulmányaikban készséges igyekezettel támogatta”. Végzéskor pedig őt éri a megtiszteltetés, hogy a tisztté avatási ünnepségen szólhat évfolyamtársaihoz és az őket követő növendékekhez: „Kedves bajtársaim! A mai nappal gyönyörű, de egyszersmind nehéz pályára lépünk. (...) A hazaszeretetet a katonákba nevelni, meggyőzni őket, hogy magyar honvédnek lenni nem kötelesség, hanem a legnemesebb erény.”

A magyar honvédségnél kezdi pályafutását. A honvédség sokkal magyarabb szellemű volt, mint a német vezényleti nyelvű ún. közös (k.uk.) egységek. Innen feltűnően nagy számban kerülnek ki mélyen nemzeti elkötelezettségű, valóban mélyen magyar beállítottságú, ugyanakkor nagyszerűen képzett hivatásos katonák, akik még a végzetes 1918-as év végi időszakban is Magyarország kiváló honvédő-honmentő haderejét alkothatták volna... (Nyilván ezért kellett szétzavarni, lezülleszteni őket.)

1905. augusztus 18-án avatják hadnaggyá, szolgálati helyéül pedig Szabadkán a m. kir. 6. gyalogezredet jelölik ki, szakaszparancsnoki beosztásban. Nemsokára az ezred altiszti iskolájának oktatója, később már parancsnoka. 1908 októbere és 1909 augusztusa között elvégzi a Felsőbb Tiszti Tanfolyamot, amely előfeltétele annak, hogy Bécsben a három évfolyamos vezérkari tisztképzőn folytathassa tanulmányait. 1910. május 1-jén lép elő főhadnaggyá, 1912. november 1-jétől pedig felerősül a fővárosba: a budapesti m. kir. 79. honvéd gyalogdandárnál lesz beosztott vezérkari tiszttel. (Előzőleg – 1912. szeptember 12-én – megnősül: felesége, az 1888-ban született, szintén református Nagy Zelma anyai ágon első fokú unokahúga. Hat gyermekük születik majd.)

Elérkezik ama bizonyos 1914-es év, s ennek beköszöntekor bizony el kell kissé tünődni-meditálni azon a kínálkozó, egészen húsbavágó tényen, hogy vajon hogyan, miként és mennyit alakulhattak azon nemzedékek tagjai, akik alig néhány évvel, legföljebb csak ha egy szűk évtized múltán kénytelenek szembesülni azzal az irtózatossággal, aminél rémesebb egy fiatal felnőttet, egy 30-32-34 éves embert aligha érhet – mindazzal, amit a legeslegnagyobb átok-fogalom takar: háború...

Si pacem, para bellum, ha békét akarsz, készülj a háborúra – a bölcs latin mondás mögött a katonaság, a katonai hivatás és pálya legbenső lényege található. Ha a talán legilletékesebbek, a bizonyíthatóan leginkább katonanemzetnek nevezhető székelyek – de akár a németek – vonatkozó véleményeit megvizsgáljuk, alighanem közelebb kerülünk a válaszhoz. Nagy Vilmos esetében különösen.

A székelység kollektív alkatának, a székely népléleknek három legragyogóbb ismerője az a sajtósági szentháromság, amelynek már összetétele félig megadja a választ. „Tudja, három nagy Áronunk van minékünk” – mondta 1974 nyarán, életem legelső erdélyi útján Csíkszeredában Salló Laci bácsi. „A Tamási, a Gábor meg a Márton.” Szellem, Fegyver, Hit.

Tamási Áron sok írásában igen sokat elárul a fentiekből, legkoncentráltabbnak, legmesszebbre látónak mégis azt a félig elfeledett –

úgy tűnik, úgy-ahogy, valamennyire (kicsit) talán mostanában újra felfedezni kezdett – regényét érzem a kérdésfelvetésre adandó válasz legmegfelelőbbjének, amelynek *Magyari rózsafa* a címe. Magyari Balázs, a székely legény egyszemélyes szabadságharcba kezdvén a román megszállókkal szemben, nem egy regénybeli megnyilvánulásában egészen páratlan, gyönyörű plaszticitással illusztrálja a székely néplélek és a katonanemzet különböző lényegi vonásait. Midőn megkeresi „Ignác szultánt”, s közli vele, hogy „háborút üzentem nekik”, az idős férfi hosszú hallgatás után ezt mondja:

„– Én veled szövetségre lépök, öcsém. – Milyen szövetségre? – kérdezte Balázs. – Harci szövetségre. (...) – Van mit törleszteni magának is, tudom – mondta meleg hangon. Váratlan volt a szó, látszott a gazdán. (...) – Van. – Nekem elmondhatná. (...) – Apámot a házföldjire feszítették, a deckapadrólra... Úgy hótt meg!... Tizenkilencben...” Közben Balázs toborzott társát, az odakünn örökdő Istvánt elnyomja a buzgóság, Ignác „szultán” mozgósítja – a feleségét: „Őrségváltás, Teréz!” Miután együtt megtekintik a csúrt s a lovakat, és visszafelé indulnak a házba, „egyszerre rájuk dördült egy hang: – Állj, ki vagy?! A gazda megismerte, hogy a felesége teljesíti a kötelességét. – Mű vagyunk, Teréz! – felelte. (...) – Jó katona – jegyezte meg Balázs. – Jobb a némötnél is – mondta a szultán.”

Igen-igen sokat eláruló részletek...

És a másik Áron csak annyit mondott: „lészen ágyú!” – és lett... (nem túl fényes technikai körülmények között is fél év alatt több mint hetven). És ő maga is harcban esik el, túl a háromszéki határt jelentő kökösi mezőn, nem messze Uzontól... A harmadik Áron, a hit embere ugyan, akiből Erdély legnagyobb püspöke lesz – de 1918–19-ben a Székely Hadosztály tiszte, aki még 1940 áprilisában is így zárja

egykori parancsnokának, Kratochvil Károly ezredesnek írott levelét: „Volt hadnagyod és mindig hűséges híved: Márton Áron.”

Cs. Szabó László mindezt a következőképpen foglalta össze:

„A székelyt a lábáról lehet megismerni. Hosszú, egyenes, izmos a lába; a combja csak egy kicsit vastagabb a felsőkarjánál. Ez a nép csupa elbocsátott testőrből áll. (...) A székely nem katonás nép, hanem katonanép: a katonasors formálta néppé.”

Barabási László szerint „külföldi hadjáratokban a magyar király legfontosabb haderejét képezték. (...) nagy létszámú és kitűnően képzett, felszerelt haderőt jelentettek. Szokva voltak a hosszú utakkal, ismerték Európát szélében-hosszában. Ahol nem volt út, hamar építettek. Ahol eltorlaszolták, pillanatok alatt felszámolták. Harcmódoruk meglepő volt. (...) a bátorságot, az örültséggel határos hősiességet feltétlenül tisztelték. Az ilyen embert amolyan székely 'díszpolgárként' kezelték, (...) a kevés hadával 'bolondul' támadó vezér tiszteletet ébresztett a bátorságot legtöbbször értékelő székelységben”. És hogy egy jóval későbbi keletű vonatkozó bizonyítékot is idézzünk:

„Az I. és a II. világháborús tisztek meglepetten tapasztalták, milyen hamar sajátította el a székely baka az alaki és a harcászati kiképzést. Legendákat meséltek arról, hogy sebesült bajtársaikat szinte mindenáron visszavitték a frontvonal mögé, de lehetőleg a halottakat sem hagyták a senki földjén. Annyira összehangolt csoportmunkával dolgoztak, hogy az nagyon is túllépte akár a k.u.k., akár a Horthy-hadsereg kiképzési szintjét. A szakosodott fegyverkezelők egymás fegyvereit tökéletesen ismerték, és szükség esetén felváltották egymást a hatékonyabb fegyvernél. A székely származású tiszteknek ez a világ

legtermészetesebb dolga volt. Ők elvárták, hogy a székely egység szinte kommandós hatékonysággal harcoljon.”

Megkockáztatandó a kijelentés: ilyen öröklött génegyüttessel, ilyen hagyományokkal-neveltetéssel, természetes lelki alkattal, személyiségjegyekkel és kollektív pedagógiai-pszichikai „együtthatókkal” éri el testvérével – és sok tízezernyi nemzettestvérével – egyetemben egy minden korábbinál nagyobb háború: a később világháborúnak nevezett hatalmas és hosszadalmas fegyveres-öldökléses-emberpróba Nagy Zsigmond és Hermann Vilma Vilmos nevű fiúgyermekét.